

МИΝΤΑQΑΝΙ ΙJΤΙΜΟΙY-ΙQΤΙSΟΔΙY ΡΙVΟJΛΑΝΤΙΡΙSH STSNΑΡΙYΑΛΑΡΙΝΙ ΙSHΛΑΒ ΧΙQΙSH VΟSΙΤΑΛΑΡΙ.

Yusupov Nurbekjon Xasan o'g'li

Samarqand iqtisodiyoti va servis institute

“Menejment” kafedراسي Assistant

Jovliyev Shoxjahon Zavqiy o'g'li

Samarqand iqtisodiy va servis instituti

„Menejment” yo'nalishi 3-kurs talabasi

Annostatsiya: Ushbu maqola mintaqaning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanirish stsnariylarini ishlab chiqish, Stsenariy rejalashtirish, kelajakdagi noaniqliklarni hisobga olgan holda mintaqa rivojlanishini bir-nechta yo'nalishlarni ko'rib chiqish va bashorat qilish ko'zda tutilgan.

Kalit so'zlar: OECD, IIASA, SSP, stakeholder, Yevropa ittifoqi loyihalari, amaliy toolkitlar, moliyalashtirish, siyosiy o'zgarishlar, scenario planning.

Аннотация: В данной статье рассматриваются разработка сценариев социально-экономического развития региона, сценарное планирование, а также анализ и прогнозирование различных направлений развития региона с учётом будущих неопределённостей.

Ключевые слова: OECD, IIASA, SSP, заинтересованные стороны (stakeholders), проекты Европейского союза, практические инструменты (toolkits), финансирование, политические изменения, сценарное планирование.

Annotation: This article focuses on developing scenarios for the socio-economic development of a region, scenario planning, and analyzing and forecasting multiple development pathways while considering future uncertainties.

Keywords: OECD, IIASA, SSP, stakeholders, European Union projects, practical toolkits, financing, political changes, scenario planning.

Kirish qism. Mintaqani ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish stsenariylarini ishlab chiqish vositalari — bu kelajakdagi noaniqliklar (iqtisodiy inqirozlar, iqlim o‘zgarishi, siyosiy o‘zgarishlar, resurslar cheklanganligi) ni hisobga olgan holda mintaqa rivojlanishining bir necha mumkin bo‘lgan yo‘nalishlarini bashorat qilish va strategik rejalashtirish usullari. Ushbu vositalar mintaqaviy siyosatni yanada moslashuvchan, barqaror va ishtirokchilar (stakeholderlar) tomonidan qo‘llab-quvvatlanadigan qilishga yordam beradi. Ular jahon miqyosida qo‘llaniladigan ilmiy va amaliy yondashuvlarga asoslanadi hamda O‘zbekiston kabi rivojlanayotgan mamlakatlarning hududiy strategiyalarini takomillashtirishda muhim ahamiyatga ega.

Asosiy qism. Asosiy vazifalar va yo‘nalishlar. Eng ishonchli manbalar orasida OECD (Iqtisodiy hamkorlik va rivojlanish tashkiloti), IIASA (Xalqaro Ilg‘or Tizimlar Ilmiy Instituti) va Yevropa Ittifoqi loyihalari (masalan, DISTENDER) bor. Bu manbalar xalqaro standartlar, empirik tadqiqotlar va amaliy toolkitlarga asoslangan. Ular global Shared Socioeconomic Pathways (SSP) ramkasidan tortib, mahalliy ishtirokchi yondashuvlarga bo‘lgan vositalarni qamrab oladi. Ular quyidagilar:

1. Scenario Planning (Stsenariy rejalashtirish) — OECD yondashuvi. OECD mintaqaviy rivojlanish strategiyalarini amalga oshirish bo‘yicha qo‘llanmasida scenario planningni “mintaqa rivojlanish traektoriyasining turli taxminlarga (moliyalashtirish, siyosiy o‘zgarishlar, kutilmagan zarba va boshqalar) asoslangan batafsil proyeksiyalari” deb ta’riflaydi. Bu usul strategik rejalashtirish tsiklining

boshida qo'llaniladi: muhitni baholash, maqsadlarni belgilash va moliyalashtirish ramkasini yaratish bosqichlarida.

Asosiy afzalliklari: noaniqliklarni oldindan ko'rish, resurslarni moslashtirish, risklarni kamaytirish va uzoq muddatli moslashuvchanlikni ta'minlash. Masalan, Germaniya, Daniya va Fransiyada foresight dasturlari mintaqaviy strategiyalarni stsenariy asosida shakllantirishga yordam bergan.

Amaliy qo'llash: moliyalashtirish stsenariylari (ortiqcha/byudjet cheklangan), siyosiy o'zgarishlar va inqirozlar bo'yicha proyeksiyalar yaratish; pilot loyihalar va eksperimentlar orqali sinovdan o'tkazish.

2. Shared Socioeconomic Pathways (SSP) — IIASA ma'lumotlar bazasi.

SSP — ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning beshta asosiy stsenariysi (narrative + miqdoriy proyeksiyalar): aholi, iqtisodiy o'sish (YaIM), urbanizatsiya, energiya, yer foydalanishi va boshqa omillarni o'z ichiga oladi. Ular iqlim o'zgarishi va rivojlanishni birlashtirgan tahlillar uchun ishlatiladi.

IIASA va hamkor tashkilotlar (OECD, PIK) tomonidan ishlab chiqilgan SSPlar har bir stsenariy uchun aholi va urbanizatsiya bo'yicha yagona, YaIM bo'yicha esa bir nechta talqinlarni taklif etadi. Modellashtirish vositalari (Integrated Assessment Models — IAM) orqali miqdorlashtiriladi.

Mintaqaviy qo'llash: global SSPlarni milliy yoki mintaqaviy darajaga moslashtirish (downscaling) mumkin; bu O'zbekiston kabi mamlakatlarda hududiy strategiyalarni iqlim va iqtisodiy noaniqliklar bilan bog'lashga yordam beradi. Ma'lumotlar bazasi ochiq va doimiy yangilanadi (masalan, 2025-yil versiyasi).

3. LRED Toolkit (Mahalliy va mintaqaviy iqtisodiy rivojlanish toolkit) — ishtirokchi yondashuv. Bu toolkit (UN-Habitat va hamkorlar tomonidan ishlab chiqilgan) mintaqaviy iqtisodiy rivojlanishni barqaror qilish uchun ishtirokchi siklni taklif etadi. U "sistemali raqobatbardoshlik" va yashil o'sish tamoyillariga asoslanadi.

Asosiy vositalar: 1) Rapid Economic Appraisal (REA) — 3-4 kunlik tezkor baholash (biznes, NNT, hukumat bilan intervyular); iqtisodiy potentsial, to‘siqlar va imkoniyatlarni aniqlaydi;

2) Hexagon of LRED — hududiy muammolarni oltita yo‘nalishda (maqsad guruhlari, joylashuv omillari, siyosat, barqarorlik va boshqalar) tahlil qilish.

3) Compass of Local Competitiveness — muvozanatli baholash (Balanced Scorecard asosida) monitoring va qayta rejalashtirish uchun qo‘llaniladi va h.k.

Xulosa qismi. Mintaqaviy ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish stsenariylarini ishlab chiqishning eng ishonchli vositalari (OECD scenario planning, IIASA SSP, LRED toolkit va DISTENDER metodologiyasi) bir-birini to‘ldiradi: global ramkalar (SSP) bilan mahalliy ishtirokchi vositalar (REA, workshoplar) birlashtirilganda eng samarali natija beradi. Ular nafaqat kelajakni bashorat qilish, balki strategiyalarni moslashuvchan va barqaror qilishga yordam beradi. O‘zbekiston uchun tavsiya: hududiy strategiyalarda (masalan, “Yangi O‘zbekiston” hududlarni rivojlantirish dasturlari) ushbu xalqaro tajribani qo‘llash, mahalliy hokimiyat, biznes va fuqarolik jamiyati ishtirokini kuchaytirish hamda ma’lumotlar bazalarini (SSP kabi) mintaqaviy darajada moslashtirish lozim. Bu hududlarni iqtisodiy o‘shish, ijtimoiy adolat va ekologik barqarorlikka erishishda muhim qadam bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Макаров И.Н., Бизин С.В. - Региональная экономика и управление развитием региона. Учебное пособия. Воронеж: НАУКА-ЮНИПРЕСС, 2021. - 116с.
2. Кнауб Р.В., Шамаева Е.Ф., Анисимова О.В., Горюнова Е.А. - Устойчивое развитие. Учебное пособие. Томск-Москва-Дубна: издательство РАЕН, 2021. -

264с.

3. Данилина М.В., Терновсков В.Б. -Устойчивое развитие. Учебное пособия. Москва: РУСАЙС, 2020. -126с.

4. Marin Drinov Management of socio-economic transformations of business processes: current realities, global challenges, forecast scenarios and development prospects. Scientific monograph.Publishing House of Bulgarian Academy of Sciences:Sofia, 2023. -327р.

Qo‘shimcha adabiyotlar:

5. Батракова Л.Г. Социально-экономическая статистика : учебник / Л.Г. Батракова. - Москва : Логос, 2020. - 480 с. - ISBN 978-5-98704-657-9. -Текст : электронный. -URL: <https://znanium.com/catalog/product/1213741> (дата обращения: 31.03.2020)

6. Эффективность управления социально-экономическим развитием административно-территориальных образований : монография / под ред. д-ра экон. наук, проф. В.И. Терехина. -М.: ИНФРА-М, 2018. -315с. (Научная мысль). <http://znanium.com/catalog.php?bookinfo=924711>.

Axborot manbalari

7. www.mf.uz

8. www.cbu.uz

9. www.stat.uz

10. www.sciencedirect.com